

ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN ANAYASACILIĞA ETKİLERİ

Levent Ersin ORALLI*

ÖZ

Devletlerarasında işbirliği mekanizmalarının eriştiği derinlik, geleneksel egemenlik algılarını dönüştürmekte ve egemenliğe dair temel verilerin sorgulanması bir zorunluluk haline gelmektedir. Ülkeler arasındaki ekonomik, sosyal ve siyasi ilişkilerin gelişmesi, farklı toplum ve kültürlerin inanç ve beklentilerinin daha iyi tanınması, uluslar arası ilişkilerin yoğunlaşması gibi birbirleriyle bağlantılı konuları içeren küreselleşme süreci, ulus devlet yapısı içindeki siyasi iktidarın etkinliğini azaltmaktadır. Hükümetler; ekonomik nesnelere, teknolojik yeniliklerin, bilgi ve fikirlerin akışını kontrolde tekel noktasından uzaklaşmakta ve devletlerin müstakil olarak bir hukuk sistemini inşa etme erki zayıflamaktadır.

Küreselleşme olgusu, devletlerin uluslararası ve ulusüstü düzeyde ortak çıkarlarını gözetken ve koruyan örgütlenmelere katılımlarını ön plana çıkarmaktadır. Geline nokta itibarıyla dünyada devlet egemenliğinin kurulu modelleri ve uygulamalarına meydan okuyan pek çok aktör bulunmaktadır. Bu paralelde evrensel uluslararası örgütlenmeler ve Avrupa Birliği örneğinde olduğu gibi uluslararası yapılanmalar hukuk yapısında rol oynamaktadır.

Siyasi iktidarın uluslararası kuruluşların etki sahası ve temel insan hakları paydaları nispetinde sınırlandırıldığı süreçte, uluslararası örgütler üye devletlerin anayasalarında doğrudan etki doğurma kudretine erişmiştir. Gerek insan hakları bağlamında gerekse doğrudan birtakım örgütlere üye olma koşulu olarak uluslararası hukukun, ulusal hukuka yön verdiğine şahitlik edilmektedir. Bu yön verme, devletlerin anayasalarında belirli değişiklikleri zorunlu kılmakta ve anayasacılık hareketlerine yol gösteren toplumsal dinamiklerin yanına, uluslararası normlar ve antlaşmalar da dâhil olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Anayasacılık, Uluslararası Kuruluşlar, Uluslararası Hukuk, Hukukun Küreselleşmesi, Egemenlik.

ABSTRACT

The profundity that inter-states cooperation process reached has brought a new dimension to the sovereignty discussions and questioning the basic concepts data about sovereignty become a must. Globalization is a concept containing the issues being connected with each other such as the development of economic, social and political relationships among the countries, and the better understanding the beliefs and expectations of the nations' cultures, and the intensification of international relationships. The process of globalization diminishes the power and efficiency of the governments being within the structure of nation-state; so such governments have difficulty in controlling the flow of economic objects, technological innovations, information, news and ideas, and the possibility of the nation-states for following up their national legal system decrease gradually.

The phenomenon of globalization puts the fact that the countries participate in the organizations guarding and protecting their common interests and benefits at international and supranational level into

* Dr., Araştırma Görevlisi, Gazi Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ersinlevent@yahoo.com

foreground. There are a lot of examples like universal international organizations and European Union has shown the sovereignty is not a static conception so said to be it has been transforming in globalization period. Today in the world, there are many forces challenging to the established models and practices of the state dominance.

In the process where the political power is limited by international organizations and basic human rights, international organizations have direct impact on the constitutions of the member states. At this point, there have been changes in the functions of sovereignty because of affected area of international organizations and basic human rights principles. As a result notion of "national sovereignty" reached a new dimension. This steering, require certain changes on the constitutions of the states; also international agreements and international norms guide the movement of constitutionalism next to the social dynamics.

Keywords: Constitutionalism, International Organizations, International Law, Globalization of Law, Sovereignty.

GİRİŞ

Bireysel ihtiyaçların olgunlaşması ve güvenlik gereksiniminin doğurduğu toplum modeline benzer nitelikte, devletler de belirli şartlar ve gereksinimler dahilinde birbirleriyle ilişki seviyelerini artırmış ve karşılıklı bağımlılık dahilinde aralarında birtakım düzenlemelere gitmiştir. (Demirkan, 1997:27) Öncelikle antlaşmalar vasıtasıyla gelişen bu ilişki düzeyi, ardından işbirliği boyutuna ve uluslararası kuruluşların oluşumuna giden bir süreci beraberinde getirmiştir. Devletler egemenliklerini ellerinden bırakmadan bu iletişimi kuvvetlendirmiş ve belirli sınırlar dâhilinde ortak bir hukuk zemini yaratacak teşekküller oluşturulmuştur. (Marko, 2006:2)

Siyasi iktidara egemenlik prensibince sağlanan temel nosyon, ülkesel yetki sahası içerisinde ve ülkesi dışında da kişisel anlamda yurttaşları üzerinde uyulmaması durumunda yaptırım mekanizmaları ile donatılmış kurallar oluşturmaktır. Mevzu hukuk, örf ve adetler ve içtihatlardan oluşan bu kurallar manzumesi iç egemenliğin bir sonucu olarak devletlerin hukuk yaratma ve anayasa yapma gücüne sahip olması anlamına gelmektedir. Bu bağlamda müstakil olarak kural koyma yeteneğine sahip devlet, klasik anlamdaki mutlak egemenliğini, polis devleti ve hazine kuramlarının hukuk devletine evrilmesiyle ve anayasacılık sürecindeki ilerlemeyle yitirmiş ve egemenliğin sınırlanması noktasına yaklaşmıştır.

Sınırlanmış egemenlik anlayışı, insan haklarının uluslararası platformda korunmasına ilişkin ortak hükümler düzenlenmesi çerçevesinde somutlaşmıştır. İnsan haklarının gelişimi ve minimum ortak paydanın tespiti noktasında, devletlerarasında doğan etkileşim, bazı ulusal hukuk konularının uluslararası alanın etkisine açılmasına sebep olmuştur. Uluslararası hukuk boyutunda konu sahasının genişlemesi, devletlerin iç

hukuklarına etki etmekte ve ortak normlarda kaydedilen artışa paralel olarak anayasacılık normu belirli tahditlerle yoluna devam etmektedir.

Siyasi iktidarın hükmetme işlevinin önüne engel çekmeden somutlaştırılan ve ortak değerlerin sayısını artıran yeni anayasacılık algısında, iktidarın etkin olarak kullanılmasına ilişkin tedbirlerin yanında iktidarın denetlenme araçlarında nicelik ve nitelik bakımından bireyler lehine bir artış kaydedilmektedir. Kuvvetler ayrılığı kurgusunu güçlendiren ortak hukuk alanları ideali, iktidarı -ülkesel alanın yanında- daha geniş bir toplumun menfaatleri adına hareket etmeye zorlamakta ve ulusal menfaatlerin yanına ait oldukları uluslararası toplumun gereksinimleri de eklenmektedir.

Devletlerin ülkesel ve kişisel yetki sahalarına kadar uzanan ve anayasa inşası sürecine tesir ederek egemenlik yetkilerini aşındıran ortak hukuk noktalarına yol alma eylemi, hukuksal bağlamda bir küreselleşmeyi işaret etmektedir ki, klasik sınırların ortadan kalkması, bölgesel entegrasyonlar ve hükümet dışı kuruluşların etkinliğini belirtmek adına bu başlık altında öncelikli olarak ele alınması gereken yaklaşım küresel hukuk yaratılmasıdır. (Bulut, 2003:181, 182)

1. KÜRESEL NORMLAR ÇAĞI

Devletlerin uluslararası hukukun kişileri olarak gerek iç hukuk süreçlerini gerekse uyruğundaki bireyleri münhasıran yönlendirdikleri, başka devletler ve uluslararası teşekküller ile etkileşimden uzak buldukları dönem, devletlerarasındaki ilişki düzeylerinin gelişimine paralel olarak büyük oranda sona ermiştir. Ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel değerlerin ve bu değerler etrafında gelişen ilişkilerin ulusal sınırlar dışına taşarak, küresel çapta yayılması (Şaylan, 1997:398) ve ülkeler arasında fiziksel, ekonomik ve hukuksal sınırların çözülmesi sürecinde devletlerin ülkesel yetkilerinde bir dönüşüm süreci yaşamaları kaçınılmaz olmuştur.

Küreselleşme olarak adlandırılan bu yaklaşım perspektifi, devletlerin sınırlarının aşıldığı, ekonomik, siyasi ve askerî alanlarda yeni kurumların ortaya çıktığı, uluslararası alanda genel kabul gören birtakım değerlerin belirdiği, kişisel ve toplumsal koşulların yeniden şekillendirildiği bir modeli işaret etmektedir. (Cohen, 2001:81) Bu model kapsamında, toplumsal yapılar farklı boyutlarda etkilenmiş, ulusal kimlik, yurttaşlık ve siyasi egemenlik kavramları yeni anlamlarla tanışmış ve devletlerin ulusal yetki alanları yeniden tanımlanmıştır.

Devletlerin temsil yeteneğine sahip tek birim olarak belirlediği uluslararası sistemde, devletlerin yanına uluslararası kuruluşların da yeni aktörler olarak eklenmesi küreselleşme ekseninde meydana gelmiştir. Çalışmamızın önemli bir dayanak noktasını oluşturması itibarıyla, siyasi, askerî, ekonomik, sosyal, kültürel zeminlerde sayıları artarak öne çıkan uluslararası kuruluşların yetki alanları, ulus devletlerin milli yetki sahalarına doğru bir genişleme kaydetmekte ve hükümetler dışı teşkilatlanmalar da siyasi kudrete sahip olarak bir otorite elde etme çabası içerisinde bulunmaktadır. Yaşanmakta olan dönüşüm süreci, güçlü bir uluslararası toplumun doğuşu, buna karşılık, temel aktör olan devletlerin giderek güç kaybetmesi şeklinde de ifade edilebilmektedir.

Sadeleştirilmiş bir ifadeyle, kaydedilen ekonomik, siyasi ve kültürel gelişmelerin dünya çapında yarattığı etki olarak değerlendirilebilecek küreselleşme süreci, (Timur, 1996:8,9) tek bir sacayağı üzerinde yükselen bir olguyu ifade etmemektedir. Birbiriyle ilişkili çok sayıda yakınlaşma ve uyum süreci paralel zamanlarda birlikte gözlemlenmiştir ve bu eş zamanlı süreçlerin bir araya gelmesiyle küreselleşme olgusu bir bütün halinde hissedilir boyutlara ulaşmıştır. (Ekin, 1999:50) Bu uyum sürecinin ahde vefa ilkesinden hareketle vardığı somut noktalardan biri, anayasacılık olgusunun küresel normlardan etkilenmesidir.

Bireylerin toplum içerisindeki davranışlarında belirli bir kurallar manzumesi ile çevrili olduğu, devlet tarafından desteklenen maddi yaptırım mekanizmaları ile donatılmış hukuk kurallarının yanında, örf ve adet kuralları, ahlak kuralları ve görgü kuralları ile hareket sahasına sınırlama getirildiği değerlendirildiğinde; devletlerin de içerisinde buldukları uluslararası sisteme dahil olabilmeleri ya da sistemin içerisinde varlıklarını sürdürebilmeleri bakımından birtakım kurallarla bağlanmış olmaları doğaldır. Bu bağlamda milletlerarası ilişkilerin varoluşundan itibaren devletler için mutlak bir hareket serbestisi söz konusu olmamıştır. Ancak uluslararası ilişkilerin gelişmesine paralel olarak, devletlerin hürriyet alanları sınırlandırılmakta ve devletler arasında geliştirilen kurallar ekseninde güdülenmektedir. Uluslararası hukuk çerçevesinde sıkışan devlet egemenliği milletlerarası sorumluluk prensibi itibarıyla müeyyidelere tabi tutulmuştur. Bu anlamda hukuksal bazda kurallar manzumesinin çeşitlenmesi ve derinleşmesi, devletlerin hareket sahaslarını daraltmıştır. (Çelik, 1987:217)

Birleşmiş Milletler Şartı madde 2/4 uyarınca, "BM teşkilatının üyeleri milletlerarası münasebetlerinde herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ve siyasi bağımsızlığına karşı BM'nin amaçlarıyla

bağdaşmayacak herhangi bir suretle tehdide ve kuvvet kullanmasına başvurmaktan kaçınır.” Paralel şekilde, hukuki bağlayıcılığı bulunan bir belge olmasa da, 1975 Helsinki Nihai Senedi de kuvvet kullanma yasağını açık bir şekilde vurgulamıştır. Bu noktada, devletlerin bu şartlardan bağımsız olarak düzenleme yapma yetkileri bulunmamaktadır. Dolayısıyla devletler anayasalarını bu sınırlar dâhilinde düzenlemekle yükümlüdürler.

Hukuk bilimi, faaliyet alanı büyük oranda ülkesel sınırlarla çevreli yerel nitelikli bir anlayışın ürünüdür. Bu anlamda, gerek devletin ülkesel yetki sahası gerekse kişisel yetki sahası üzerinde hüküm süren yazılı kuralları içeren hukuksal süreç, özü itibarıyla dinamik bir disiplin olup, konjonktür karşısında kendini sürekli olarak yenilemekte ve değişen koşullara uyum sağlamaktadır. (Yörük, 1949:2) Hukukun yaşayan bir disiplin oluşu, devletlerarası ilişkilerin gelişmesi bağlamında da etkisini göstermekte ve devletlerin iç egemenliklerine dayalı olarak inşa ettikleri iç hukuk süreçleri birbirinden etkilenmektedir.

Bu etki, aynı dönemde aynı olaylara farklı hukuki yaklaşımlar sergileyen devletlerin, dış egemenliklerinden taviz vermeksizin dahil olduğu birtakım uluslararası teşkilatlanmalar ya da antlaşmalar vasıtasıyla, mevzuatlarının ortaklaştırılması ya da uyumlaştırılması anlamını da içermektedir. Bu manada mevzuatın küreselleşmesinden ya da anayasacılığın çoğulcu modellerle planlanmasından kasıt, devletlerin aynı dönemde yaşanan toplumsal olaylar karşısındaki tepkisinin benzeşmesi ve neticede pozitif hukukun küreselleşme bağlamında dönüşmekte olan bireyleri yakalama çabasıdır. Ancak vurgulamak gerekir ki dönemselsel olarak hukuk, gelişen ve farklılaşan bireyi takip etmekte iken; yeri geldiğinde de birey aşama kaydeden hukuka uyum sağlamak durumundadır. (Özcan, 1998:162) Özellikle belirli örgütsel birlikteliklere uyum sürecinde devlet de iç egemenlik rolü gereğince toplumsal gelişmenin kapılarını açacak yeniliklere imza atabilmektedir.

Bu çerçevede geleneksel yapısından taviz vermemesiyle bilinen ve değiştirilmesi usulü itibarıyla Avrupa'nın en katı anayasalarından biri olarak bilinen Danimarka Anayasası'nın 20. maddesinde, yoğun tartışmalar neticesinde 1992 yılında gerçekleştirilen değişiklikle “ulusal organlara tanınan yetki, kapsamının belirlenmiş olması kaydıyla uluslararası örgütlere devredilebilir” hükmü eklenmiştir. Bir uluslararası yapıya uyum adına atılan bu adım, Danimarka'nın dâhil olacağı örgütlerin yetkili organlarının alacağı kararların hukuki bağlayıcılığını kuvvetlendirmektedir. Üstelik yetki devrinin yapılamayacağı çekirdek bir alana işaret edilmemektedir. (Oder,

2005:198,199) Böylece oluşan yeni anayasal düzen, uluslararası normların uygulanabilirliğini ve mevzuatın küresel etkilere açıldığını ortaya koymaktadır.

Devletlerin ve toplumların birbirleriyle alışverişlerinin sınırlı olduğu dönemlerde, etkileşimin minimum düzeyde kalması, yumuşak bir şekilde gelişecek bir hukuk alışverişini de kısıtlamaktadır. Ancak yukarıda belirginleştirmeye çalıştığımız ve ele alacağımız bölümü itibarıyla çatısını belirlediğimiz, teknolojik, ekonomik ve siyasi alanlardaki küreselleşmenin hukuksal süreçleri getirdiği nokta önce karşılıklı etkileşimi doğurmakta, ardında da hukuk düzenlerinin uyumlaştırılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu zorunluluğun altında uluslararası hukuk bağlamında kimi yaptırım mekanizmalarının da varlığı, devletlerin hukuk süreçlerinin yakınlaştırılmasını kamçulamaktadır. Neticede, devletlerin genel iradelerini yansıtan, küresel anlamda genel kabul gören ortak bir hukuk sistemi yaratılmakta ve iç hukuk düzenleri küresel yasalara uyum sağlamaktadır.

Ulusal hukuk düzenleri itibarıyla, normlar hiyerarşisinin tepesinde bulunan anayasa ve anayasal hükümler de bu zorunlu etkileşimden nasibini almakta ve uluslararası sistem içerisindeki devletlerin temel tüzelerinde de asgari uyum kaçınılmaz olmaktadır. Ortak değerler manzumesinin genel kabul görmesi anayasacılık bağlamında ele alındığı zaman, devlet iktidarını keyfi yönetim anlayışından uzaklaştıran ve sınırlı bir iktidar anlayışı yaratan metinlerin geçmişte olmadığı kadar ortak kaynaklardan beslendiği bir süreç egemen kudretin uluslararası ve uluslarüstü yapılarla paylaşılmasıyla açığa çıkmaktadır.

Küresel normların ortaya çıkması ve hukukun küreselleşmesi, kodifikasyon çalışmalarının tamamlandığı uzun dönemli çalışmalar neticesinde ortaya konulmuş bir hukuk düzeninin varlığına işaret etmemektedir. Küreselleşmekte olan hukuk, tek bir hukuk sistemini ifade etmekten ziyade, bölgesel ya da teknik anlamda uzmanlaşmış hukuk modellerinden oluşan bir bütünü izah etmektedir. Kamu hukuku bağlamında hukukun küreselleşmesi açık bir biçimde insan hakları üzerinde odaklanırken; özel hukuk alanında ise uluslararası tahkimler ön plana çıkmaktadır. Ortak kurallar bütününde kaydedilen sayısal artış, hukukun genel ilkelerinin devletler tarafından algılanmasında kaydedilen yakınlaşma ve sınır aşan suçlara getirilen küresel çözüm önerileri ile olgunlaşmıştır.

Hukukun küreselleşmesi uygulanacak yaptırım mekanizmalarında da fikir birliğini zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla genel kabul gören uluslararası yargı organlarının sayısında da artış kaydedilmektedir. Avrupa İnsan

Hakları Mahkemesi, Amerika İnsan Hakları Mahkemesi, Avrupa Birliği Adalet Divanı, Lahey'deki Uluslararası Ceza Mahkemesi, eski Yugoslavya ve Rwanda için kurulan Uluslararası Ceza Mahkemeleri, uluslararası uyuşmazlıkların çözümü için kurulan, Dünya Ticaret Örgütü ya da Deniz Hukuku Mahkemeleri gibi yargı organları aracılığı ile uluslararası hukuk yargısallaşmakta ve devletler ulusal yargılama erkinden taviz vererek, yeri geldiği zaman suçluyu iade etmekte, yeri geldiği zaman ise yargılama yetkisini devretmektedir. (Türmen, 2009:14) Özellikle yargılama mekanizmasındaki ulus aşan yapılar anayasal süreçlere aktarılmakta ve devletler anayasalarında yargılama erklerine tahditler getirme yoluna gitmektedir.

Bu noktada Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın "Suç ve Cezalara İlişkin Esaslar"ı düzenleyen 38. maddesi somut bir örneği ihtiva etmektedir. Maddede Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nden kaynaklı sorumluluklar hüküm altına alındığı gibi, yerleşik hukuk kavramları zorlanarak, uluslararası Ceza Divanı'na ilişkin üstün bir hüküm de düzenlenmiştir. 5 Mayıs 2004 tarihinde revize edilen madde hükmüne göre, "Ölüm cezası ve genel müsadere cezası verilemez... Uluslararası Ceza Divanına taraf olmanın gerektirdiği yükümlülükler hariç olmak üzere vatandaş, suç sebebiyle yabancı bir ülkeye verilemez."

Görüldüğü gibi, bir uluslararası düzene uyum sağlamak ve oluşan kurallar ahengine zarar vermemek adına ilgili devletler anayasalarında birtakım değişiklikler gerçekleştirmekte ve yeni hukuk düzeninin desteklenmesi adına belirli tavizler vermektedirler.

2. SINIRLI İKTİDAR ANLAYIŞI

Belirli bir toprak parçası ve insan topluluğundan oluşan, iç ve dış egemenliği mutlak ve bölünmez bir bütün olarak yücelten ve bu paralelde sınırsız bir egemenlik anlayışına sahip geleneksel devlet modelinin sorgulanır hale gelmesiyle, egemenliğin yeniden tanımlanmasını gerekli kılan yeni bir devlet formu belirlemiştir. Anayasacılık sürecinin başlamasıyla sınırlanan mutlak iktidar anlayışı, bu defa küresel normlarla sınırlanmakta ve küresel hukuk ilkelerine aykırı iç hukuk düzenlemeleri hem iç hem dış kamuoyunun tepkisi karşısında değişime uğramaktadır. Normlar hiyerarşisi ve hukukun bütünlüğü dikkate alındığında, uluslararası hukukun evrensel normlarına aykırılıklar içeren iç hukuk normları bir devletin ulusal yetki sahası içinde değerlendirilmeyip üstün olan uluslararası hukuk normuna uygun hale getirilmesi uygun bulunmaktadır. (Dalar, 2009:337,338)

Devletin üstün otoritesine dayalı olarak oluşturduğu kurallar çerçevesinde hareket serbestisine sahip olması ve politik belirleyicilik gücünde tekel oluşturması olarak anılabilecek egemenliğin, ulus ötesi aktörlerle paylaşım sürecini içselleştiren yakınlaşma ve karşılıklı sınırlanma sürecinde, tek bir hukuk düzeni oluşturmak adına doğrudan birbirlerine indirgenmesi söz konusu değildir. (Doğan, 2009:39) Her birim kendi içerisinde özgünlüklerini muhafaza etmekte, hukuk metinlerine kendileri yön verebilmektedir; ancak bu süreçte öne çıkan olgu, etkileşimin beraberinde getirdiği yayılma mekanizmalarının sorgusuz bir beğeniyle toplulukları birbirine yaklaştırması ve bu yakınlaşmanın karakteristik özelliği olarak yerel hukuk zeminlerinin daralmasıdır.

Bir dönüşüm sürecinin yaşanmasına rağmen, devletlerin egemenlik anlayışının ortadan kalkmadığını vurguladıktan sonra, devletlerin yanına eklenen aktörlerle birlikte, halkın da içerisinde aktif bir şekilde yer aldığı, hukukun üstünlüğü etrafında örgütlü bir modelin gerek ülkesel gerekse küresel yönetimde etkin hale geldiğini belirtmek gerekir. Siyasi iktidarın ikame sürecine dayandırıldığı yönetim modeli ekseninde, yetki paylaşımına dayanan, yerel örgütlenmeleri de yönetim sürecinin içine katan, çok aktörlü bir idari anlayış gelişmiştir.

Devlete düzenleyici bir vazife yükleyen, sorumluluğu devletle birlikte toplumun da paylaştığı, diyalogu zorunlu kılan bir kavram olan çoğulculuk anlayışı, gelinen nokta itibarıyla, sadece ülke içerisindeki siyasallaşmış toplumsal yapının değil; bağlayıcı normlar üretme yeteneğine sahip uluslararası aktörlerin de aktif olduğu yeni bir otoriteye evrilmiştir. Mevzu bahis sorumlu otoriter düzen, devlet anayasalarında da varlık bulmakta ve egemenlik yetisini kullanan siyasi yapı anayasalaşma sürecinde uluslararası aktörlerin alanlarına müdahale etmekten kaçınmaktadır. (Yıldırım, 2004:196)

Devletlerin iç egemenliği paralelinde alacağı karar zeminlerinin giderek daralması ya da sorun sahalarının uluslararası boyuta kayması, anayasalarda ve mevzuatta temel farklılıklar yaratmaktadır. Devletlerin ve ulusların etkileşim düzeylerinin artmasına paralel olarak iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, çok uluslu şirketlerin yaygınlaşması, mali piyasaların ve finans yapılarının sınır ötesi hareketliliğe konu olması neticesinde, (Demir, 2001:74) bu hareketliliğe özel kuralların oluşturulması gerekliliği hasıl olmakta ve ulus ötesi hukuk kuralları yaratacak yeni uluslararası ya da uluslararası birtakım teşkilatlanmaların varlığına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu anlamda uluslararası kuruluşların da bir değişim yaşadığı (Davutoğlu, 2003:52) ve üye devletlerin yasalarına müdahale

noktasında faaliyet alanlarına zorlayıcı tedbirleri de ekleyecek şekilde teşkilatlandıklarını belirtmek mümkündür.

Bu konuda Avrupa Birliği müktesebatı değerlendirildiğinde, üye devletlerin düzenleme yapması gereken mevzuat alanının açık bir şekilde belirtildiği ve birtakım konularda devletlere mahfuz alan bırakılmadığı görülmektedir. Örneğin, yayıncılıkla ilgili hususlarda üye devletleri haksız rekabette bulunmamaya çağıran Avrupa Birliği hukuk düzeni, kamu hizmeti niteliği taşıyan yayıncılığın nasıl finanse edileceğini ve frekans tahsisini üye devletlerin düzenleme yetkisine bırakırken; Avrupa kültürünü korumak ve kıta dışına aktarabilmek adına televizyon yayınlarının Birlik içerisindeki serbest dolaşımını ve üçüncü ülkelere satış şartlarını “Television without Frontiers” (Sınırsız Televizyon) Direktifi ile belirlemiştir.

1989’da kabul edilen ve 2007’de köklü bir değişikliğe uğrayan Direktifle, tüm üye devletlere iç hukuk alanında zorunlu düzenlemeler yüklenmiş ve anayasalarında “Basın ve Yayın Hakkı”na ilişkin hükümlerde üyelerin, diğer üye devletlerin yayınlarının alımını ve geçişini kısıtlayacak hükümlere yer vermemesi zorunluluğu getirilmiştir. Ayrıca, üye devletlerin Basın Kanunlarında, cevap hakkının korunmasına dair zorunlulukların düzenlenmesi öngören maddelere de yer verilmiştir.

Avrupa Birliği hukukunun temel özelliği olarak, direktiflerle öngörülen temel hedefler üye ülkeler tarafından iç hukuka aktarılmaz ya da aktarımında bir gecikme olursa üye devletlerin vatandaşlarına ulusal mahkemelere müracaat etme hakkı tanınmaktadır. Bu noktada Birlik hukukunun bağlayıcılığı ve doğrudan yürürlüğü hususları öne çıkmaktadır. (Altıntaş, 2007:4)

Devletlerin entegre olmuş bir uluslararası çevrede varlıklarını sürdürdüğü bir platformda, küreselleşmeye dayalı bütünleşmeler sürecinden bağlantısız bir tutum izlemeleri, küresel normlara ya da genel kabul görmüş kriterlere hukuk sistemlerinde yer vermemeleri, sistemin zorlanması anlamına gelecektir. Bu olasılık uluslararası ve uluslararası örgütlenme modellerinde birtakım yaptırımlarla desteklenerek ortadan kaldırılmaya çalışılmakta ve ahengin sürekliliği amaçlanmaktadır.

3. ULUSLARARASI ÖRGÜTLENME MODELLERİ VE ANAYASAL ETKİLERİ

Uluslararası hukukta kişi olarak yer bulabilmenin temel ölçütü, mevzu edilen hukuk düzeninin öngördüğü haklara sahip olabilmeye ve borçları yerine getirebilme kabiliyetine bağlıdır. (Pazarcı, 1999:1) Bu tanım paralelinde uluslararası hukukun kişi olarak algıladığı temel sūje devletlerdir. Uluslararası sistemi devletlerin inşa ettiği gerçeğinden hareketle, bu düzene dair temel kurallar içerisinde hak ve sorumluluk sahibi olabilmeye iktidarı uzun süre devletlerin tekelinde görölmüştür. Bu ön kabul ya da dönemsel algı, bir tabu olarak karşımıza çıkmamaktadır. Nitekim başta uluslararası kuruluşlar olmak üzere, farklı oluşumlar hatta bireyler de uluslararası hukuka konu olabilmektedir. Uluslararası sistemi oluşturan devletler ve devletlerin kurucu unsurlarından olan toplumlar daimi bir değişim içerisinde ve bu denklemin sonucu olarak düzeni sağlayan temel norm olan anayasalar da stabil olmayacaktır.

Devletlerin öncelikli olarak güven ihtiyacına dayalı birliktelikler ortaya koyması ve haberleşmeden sağlığa, postacılıktan finansa kadar birtakım ihtiyaçların karşılanması adına ortaklıklar kurması neticesinde uluslararası organizasyonlar meydana gelmiş ve klasik uluslararası ilişkiler düzeni yerini çok parçalı bir sistem ve hukuk anlayışına bırakmıştır. (Algan ve Tiryaki, 2002:98)

Yaratılan yeni hukuk düzeni devletlerin egemenlik alanını hem yasama yetkisi bağlamında hem de yargı gücü bakımından daraltıcı niteliktedir. Devletler kendi iradelerini zorlayarak, uluslararası toplumun genel iradesine bağlı olarak oluşturulan kurallara uymaktadırlar. Bu uyum sağlama döneminde devletlerin bireysel olarak geliştirebilecekleri bir aşama olamayacağı için, koordinasyon ağırlıklı olarak birtakım uluslararası teşkilatlanmalar zemininde sağlanmaktadır.

a. Uluslararası Örgütler ve Reform Transferi Olgusu

Tarihsel süreç itibarıyla modern devletler daima daha geniş bir devletler sisteminin parçası olmayı yeğlemiş, çeşitli ittifak arayışlarında bulunmuşlardır. (Pierson, 2000:241) İhtiyaçların sürüklediği bir araya gelme ve paylaşma mekanizması uluslararası organizasyonları ya da ileri düzeydeki teşkilatlanmalarla birlikte uluslararası örgütleri oluşturmuştur. Uluslararası örgütlerin hukuksal dayanağını kurucu bir metin oluşturmaktadır ve buna paralel olarak kısa bir tanım yapmak icap ederse, uluslararası kuruluşlar “devletlerin irade birliği içerisinde bir antlaşma ile

kurdukları ve uluslararası hukuka tabi olan uluslararası kişiler”dir. (Buergenthal ve Maier, 1990:36)

1957 - 1967 yılları arasında Birleşmiş Milletler Devletler Hukuku Komisyonu üyeliği görevini yapmış Rus hukukçu Grigory Ivanovich Tunkin’in deyişiyle, “Uluslararası kuruluşlar, devletlerin varoluşu gibi genel bir iradenin ürünüdür. Bu genel irade aynı zamanda uluslararası hukuku da yaratmıştır. Devletler iç hukuku oluştururlarken tek taraflı bir irade açıklamasında bulunmakta; uluslararası hukuk oluşturulurken ise devletlerin açık ya da örtülü iradeleri ortaya çıkmaktadır. Bu noktada egemen olan yine devlettir; çünkü devlet, iradesi ile vücut vermediği bir uluslararası kuralla ya da uluslararası örgütün uygulamaları ile bağlı olmayacaktır.” (Tunkin, 1993:537)

Devletlerin iradelerinde uyumlaşma perspektifi neticesinde uluslararası kuruluşların ortaya çıkması ve sayıca çoğalması uluslararası toplumun gelişimini geniş ölçüde etkilemiştir. Bu anlamda uluslararası kuruluşlar, uluslararası toplumun ve toplumsal düzen kuralları olarak uluslararası hukukun kurumsallaşmasında öncü rolü üstlenmiştir. Uluslararası ilişkileri ya da küreselleşme sürecinde daha sık telaffuz edilen uluslararası toplumu kurallar dahilinde bir düzenle ilişkilendiren dayanak, şekillenen yeni hukuk düzeninde kimlik bulmaktadır. Devletlerarasında oluşacak, ahde vefa ilkesi ile garanti altına alınacak ve kimi yaptırımlarla desteklenecek, işbirliğini temel alan mekanizmaların kurulması, uluslararası ilişkiler yazımının çıkış noktası olarak değerlendirilen Yunanlı tarihçi Thucydides’in (M.Ö. 455-400) “Güçlü, yapma gücüne sahip olduğu şeyi yapar ve zayıf kabul etmek zorunda olduğunu kabul eder” söylemini, devletlerarası ilişkilerin eşitlikçi bir zemine dayanması gerekliliği düşüncesiyle reddetmiştir. (Pierson, 2000:243)

Uluslararası kuruluşlara uygulanabilir hukuk, devletler hukukunun bir parçası olarak, tüm örgütlenmeler ve devletlerarasında geliştirilen ilişkiler için genel kuralları belirleyen soyut nitelikli kaidelerden ibarettir. Bu örgütlerin de uluslararası sorumlulukları devletlerin sorumlulukları paralelinde genel kurallar çerçevesinde değerlendirilmelidir. Bu noktada uluslararası örgütlerin iç teşkilatlanmasını uluslararası hukuktan ayrı tutmak gerekmektedir. (Göçer, 2002:12,13)

Üye devletlerin örgütteki pozisyonları ve örgütlenme metodu genel özellikler içermemekte, örgütlerin kurucu antlaşmaları ya da ek protokoller bir iç hukuk niteliği taşımaktadır. Bu kurallar örgütün kendine özgü

normlarını ortaya koymaktadır ve milletlerarası teamüller ya da yaptırımlar bu çekirdeğin içerisinde sadece çerçeve çizmek amaçlı sirayet etmektedir. Üye devletler, uluslararası hukukun genel kaidelerinin yanında, örgüt içerisinde kendi sınırlarını ya da egemenliklerinden verecekleri tavizleri kendileri tayin etmektedirler. (Gündüz, 2003:17) Yine devletler, uluslararası kuruluşlara üyelikleriyle birlikte, sınırlı noktalarda denetlenmeyi ve iç işlerine müdahale edilmesine yönelik olası girişimleri de göze almaktadırlar.

Anayasaların bir hükümet tasarrufundan öte, ulusun ortak kaideleri üzerine inşa edilen hak ve hürriyetler manzumesi ile iktidarın paylaşılması metodu olduğu öngörüldüğünde, uluslararası diyalogun örgütlenme mertebesine geçişinde uluslara ait yeni kaidelerin doğuşuna şahitlik edilmektedir. Yukarıda belirtildiği şekliyle, örgütlerin kurucu antlaşmaları da kendine özgü bir iç hukuk niteliği taşıdığına göre, üye devletlerin birlikte belirledikleri yeni egemen otorite karşısındaki tutumlarını yasal ya da anayasal platformda işaret etmeleri bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu düzenlemeler vasıtasıyla devletler hem uluslararası camiada hem de ulusu karşısında bir güvence mekanizması oluşturmakta ve ahde vefa ilkesini kâğıda dökerek işleyen yargı mekanizmalarına karşı şeffaflaşmaktadır.

Bu şeffaflaşma ve karşılıklı güven doğurma süreci üye devletleri doğrudan etkilemekte ve devletler uluslararası platformda alınan kararları iç hukuklarına aktarmak durumunda kalmaktadır. Bir reform transferi olarak da adlandırılabilir bu yaklaşım, örgütlerin kurucu antlaşmaları ya da diğer hukuki kaynakları ile üye devlet mevzuatlarını yakınlaştırmakta ve etkileşimi uygulanabilir hale getirmektedir.

Temel olarak gönüllü reform transferi ve zorlayıcı reform transferi olmak üzere iki tür mevzuat uyumundan bahsedilebilir. Bu noktada konumuzu oluşturan uluslararası örgütlerin içinde bulunduğu durum daha ziyade dolaylı zorlayıcı transfer kategorisinde değerlendirilmektedir.

Mevzuat uyum süreci, üye devletlerin attıkları imzaların uygulanabilir olması için iç hukuk düzenlemelerinde değişiklik yapmalarını gerekli kıldığı için reform zorlayıcı nitelik taşır.

Avrupa Konseyi bünyesinde oluşturulan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin, ölüm cezasının barış zamanı dışında, savaş ve savaş tehlikesi halinde de kaldırılmasını öngören 13. Protokolüne imza atan devletler, anayasalarında ve ceza kanunlarında ilgili düzenlemeleri gecikmeksizin yapmakla yükümlü kılınmaktadır. Aksi takdirde uluslararası

platformda atılan imzanın hukuken etki doğurması söz konusu olmayacaktır. Uyum meselesi 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesinin çeşitli maddelerinde güvence altına alınmış ve 46. maddede “İç hukuk gerekçelerinin, uluslararası taahhütlerden kurtulmak bakımından bahane olarak gösterilemeyeceği” açık bir şekilde vurgulanmıştır. Hiçbir devletin gerekli iç hukuk düzenlemelerinin ardından, bir uluslararası antlaşmayı ya da bir uluslararası örgütün kurucu metnini anayasasına aykırılık gerekçesiyle iptal etmesi söz konusu değildir; aksi hallerde uluslararası sorumluluklar dâhilinde yaptırım mekanizmaları işletilebilecektir.

Örgüte üyelik noktasındaki reform transferindeki zorunluluk aynı zamanda dolaylı bir zorunluluktur. Devletler bir uluslararası antlaşmaya imza atarken ya da bir kurucu antlaşma gereğince bir uluslararası örgüte üye olurken, bu kararları egemenliklerinden kaynaklı iradeleri dâhilinde almakta ve dolayısıyla uyum sağlanacak tüm reform süreçlerine ilişkin önceden müzakere süreçlerini tamamlamış olmaktadır. Üye devletlerin, belirli hukuki sonuçları öngörerek dahil oldukları ortaklıklarda aktarım sürecine girip girmeme noktasında karar alma yetkileri ellerinden alınmış değildir; temel konularda olmamak kaydıyla çekince mekanizmaları işletilebilmektedir. Ancak, bu dolaylılık ve irade beyanında bulunabilme opsiyonu hukuki olarak mümkün bir araç şeklinde değerlendirilse de siyasi bakımdan örgütün diğer üyelerince oluşacak baskı bir noktada devletleri reforma itmekte ve anayasal ya da yasal değişiklikler örgütlenme psikolojisi içerisinde ortaya çıkmaktadır.

Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması ya da Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması'na taraf olan devletlerin bir süre sonra önce gümrük tarifeleri ardından da özelleştirmelere ilişkin yasal düzenlemelere imza atmaları bir dolaylı zorunluluğa işaret etmektedir ki, Türkiye de bu paralelde önce 1994'te 4046 sayılı Özelleştirme Uygulamaları Hakkındaki Yasa ve ardından 1999 tarihinde anayasanın 47. maddesinde yaptığı değişiklikle özelleştirme ibaresini mevzuata dâhil etmiştir.

Uluslararası ilişkilerdeki temel dizaynı ortaya koyan ve küreselleşme sürecinde iç hukuk alanlarında da çerçeve düzenlemeler yapan uluslararası hukuk, önleyici hukuk olarak uluslararası toplumdaki davranış kurallarını belirler. Uluslararası çapta hüküm süren bir kurallar dizisinin varlığı, devletleri güvenlik ihlallerine sebebiyet vermemeye ve küresel anlamda tepki görmelerine ortam yaratacak usulsüzlükler yapmamaya itmektedir. Bu kurallar çerçevesinde, devletler sadece dış ilişkilerinde değil; aynı zamanda

yurttaşlarına karşı da belirli ölçüler içerisinde davranışlar sergilemekle yükümlüdürler. (Çaycı, 2006:4) Bu noktada, uluslararası ilişkilerde ortaya çıkan çeşitli ihlallerin varlığı ve devletler arasında ucu kuvvet kullanmaya kadar varabilen süreçlerin yaşanması ve ilişkilerin sıkılaşmasına paralel olarak husumet sahalarında sayısal olarak artış kaydedilmesi, uluslararası düzen kurallarının varlığına dair bir şüpheye sebebiyet vermemelidir. Bilakis yaşanan meselelerin bir hukuk ihlali olduğunu dile getirmek dahi hukuksal bir sürecin varlığına işaret etmektedir.

Uluslararası kuruluşların devlet egemenliği karşısında, devletlerin tek taraflı iradelerinden beslenerek, bir genel irade ortaya koyarak egemenliği uluslararası hukuk kurallarıyla sınırladığı gözlenmiştir. Bu sınırlama karar alma aşamasından, kuvvet kullanma ve uyuşmazlıkların çözümüne kadar birçok noktayı kapsamaktadır. Ancak, devletler halihazırda mahfuz alanlara sahiptirler ve devletlerin iç egemenlik alanlarına dair hususlarda iç işlerine müdahale edilmeme prensibi gereğince uluslararası hukuk sistematigi, iç hukuku doğrudan etkileyemeyebilmektedir. Milli yetki kapsamında ele alınıp, uluslararası zemine taşınamayacak meselelerde egemenlik münhasıran devletin tekelindedir. Zaten bu sistemin uluslararası hukuk, devletlerarası bu teşkilatlanma modelinin ise uluslararası kuruluş olarak anılmasının sebebi devlet iradesinin kudretini korumasıdır. Bu manada Birleşmiş Milletler tüm örgütlenme modeliyle uluslararası düzen fikrinin sınırlarını ortaya koymakta ve aşamadığı sınırlar bağlamında da egemenliklerden taviz verildiği hatta egemenlik yetkilerinin kullanım hakkının devredildiği yeni düzen fikirlerine yol gösterici bir niteliğe sahiptir. (Hardt ve Negri, 2000:28,29)

Devletler, uluslararası örgütlerin gerek kural koyma gerekse uyuşmazlıklara çözüm üretme noktasındaki yargılama ya da hakemlik etme görevlerine katkı vermek ve çıkacak sonuçlara uygun davranacaklarını belgelemek adına, bu alanlardaki iradelerini anayasalarındaki değişikliklerle açıklamakta ve bu vesileyle hem ahde vefa ilkesi gereğince hem de iç hukuklarında doğrudan sonuçlar doğurmasını sağlamak suretiyle uluslararası ortak bir dil belirlemektedir.

- İtalya Anayasası Madde 11: "İtalya, öteki devletlerle karşılıklılık koşulu ile uluslararası barış ve adaleti sağlayan bir düzenin kurulması için gerekli olan egemenlik kısıtlamalarını kabul eder."

- Fransa Anayasası Madde 54: "Anayasa Konseyi, bir uluslararası anlaşmanın anayasaya aykırı bir hüküm içerdiğine karar verirse, bu

anlaşmanın onaylanması, ancak anayasanın revizyonundan sonra yapılabilir.”

- Fransa Anayasası Madde 55: “Usulüne uygun biçimde yürürlüğe giren anlaşmalar, karşılıklılık koşuluyla, yayımlanmalarından başlayarak, ulusal yasalardan önce gelir.”

- Almanya Anayasası Madde 24: “Federasyon, devletlerarası kurumlara egemen haklar devredebilir.”

- Almanya Anayasası Madde 25: “Uluslararası hukukun genel kuralları federal hukukun ayrılmaz bir parçasıdır. Bu kurallar yasaların önünde yer alır ve ulusal topraklar üzerinde yaşayanlar bakımından doğrudan hak ve yükümlülükler doğurur.”

- Lüksemburg Anayasası Madde 49: “Yasama, yürütme, yargı yetkileri uluslararası örgütlere devredilebilir.”

Görüldüğü gibi bu yetki ikameleri bir devlete devri değil, uluslararası örgütlere devri öngörmektedir. Genel kabul, devredilen anayasal gücün uluslararası ilişkileri güçlendiren, barışa hizmet eden karakteri olan uluslararası örgütlere yöneldiği şeklindedir. Uluslararası örgütlere hangi egemenlik yetkilerinin devredileceğini belirten anayasalar bulunduğu gibi genel olarak devletler hukuku çerçevesindeki hukuki işlemlerin esas alınacağını saymakla yetinenler de bulunmaktadır. Bu noktada devletler gerek yasama gerekse yargılama hususlarında paylaşım içerisinde girmektedirler.

Yargılama yetkisindeki devir anayasal ikame açısından en çarpıcı olanıdır ve anayasacılığın iç hukukta doğurduğu en yoğun etkiyi içermektedir. Uluslararası örgütler nezdinde belirlenen kuralların ihlali meselesi mümkün olduğunca ve üye devlet mevzuatları izin verdiği ölçüde yine örgüt bünyesinde oluşturulan mekanizmalarla çözüme ulaşmaktadır. Bir şemsiye örgüt olarak değerlendirilebilecek Birleşmiş Milletler, üyelerinin hukuk sistemine uzun vadeli ancak doğrudan etki yapabilecek düzenlemelere ev sahipliği yapmaktadır. Bir örgütlenme şeması üzerinden gitmek gerekirse, 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne taraf olan devletler arasında yaşanabilecek uyuşmazlıklar yine aynı sözleşmeyle oluşturulan, Deniz Yatağı Uluslararası Otoritesi ve Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesince çözülmektedir. Devletler arasında yaşanabilecek sorunlarla ilgili hakem rolü üstlenen kuruluş olan Kıta

Sahanlığı Sınırları Komisyonu ile sözleşmedeki kurallara tüm devletlerin uyum sağlamasını amaçlamaktadır.

Uluslararası örgütler, devletlerden bağımsız olarak haklara ve yükümlülüklerle sahip olabilmektedirler. (Pazarıcı, 1999:123,124) Bu birlikliklerde alınan kararlar sadece örgütün iç işleyişine ilişkindir ve üye devletlerin vatandaşları üzerinde etki doğurması ancak devletlerin gerçekleştirecekleri düzenlemeler ile mümkündür. Klasik uluslararası kuruluşlarda amaç, üyeleri arasında işbirliğini geliştirmektir. Örgütlenme askerî, siyasi, ekonomik ya da benzeri bir teknik alanda gerçekleşmektedir ve devletlerin menfaatlerinin bir arada aşama kaydetmesi hedeflenmektedir; o bakımdan bu örgütlenme modelinde egemenlikten taviz sınırlı olmakta ve neticede aşamalar ağır bir şekilde kaydedilmektedir. (Sönmezoğlu, 1989:271,272)

Ancak uluslarüstü yapılanmalarda, oluşan ortak irade tek tek örgütü meydana getiren devletlerin iradelerinin toplamına işaret etmeyebilir. Kuruluşun iradesi, oluşum aşamasında devletlerin örgüte arz ettiği haklar toplamına işaret etmektedir ki, bu durumda uluslarüstü karar mekanizmaları harekete geçerek genel menfaat paralelinde işlem tesis edebilmektedirler. (Gündüz, 2009:26) Bu modelde genel kabul, egemenliğin üye devlet ile kuruluş arasında birlikte kullanıldığı doğrultusundadır. Uluslarüstü örgütlenme modelinde, bir bütünleşme süreci öngörülmektedir ve bir araya gelinen alan sayısı tek bir teknik içerikten ibaret değildir. Bu manada, antlaşma metinlerinde genel olarak egemenlik hususuna atıfta bulunan madde sayısı ve maddelerin muhteviyatı farklılık göstermekte, egemenliği sınırlandırıcı hükümler bulunmaktadır. (Sönmezoğlu, 1989:274) Bu hükümler kaynaklarını doğrudan anayasalardan almakta ve örgüte üye olmanın koşullarından biri, aday devletin anayasasını üyelikten önce örgütsel kuralları içselleştirebilecek şekilde düzenlemesinde yatmaktadır.

b. Uluslarüstü Örgütlenmelerin Üye Devlet Anayasalarına Yansıması

Uluslararası alanda düzenin sağlanması ve oluşturulan kuralların belirli bir derinlik kazanarak devletlerarasında işbirliğinin yaratılması, devletlerin egemen eşitliği prensibi göz önüne alındığında devletlerin egemenliklerinden verecekleri ödünle ya da hukuki eşitliğe rağmen fiili eşitsizliği sistemin doğası olarak algılamalarıyla ilişkilidir. Devletler arasında etkileşimin artması ve sorun sahalarının devletler aşırı bir noktaya erişmesine paralel olarak, uluslararası işbirliğine ihtiyaç duyulması ve bu

ihityaca cevaben sabit bir zemine ve karşılıklı sorumluluklara dayanan uluslararası kuruluşların oluşturulmasını zorunlu kılmıştır.

Modern devlet olgusu çerçevesinde karşımıza çıkan, egemenlik anlayışına sıkı sıkıya sarılan devlet modelinin ve tek tek rızaların toplamından ya da devlet iradelerinin bileşiminden oluşan uluslararası örgütlenme stratejisinin ötesinde bir anlayış, ulus devletin üzerinde bir siyasal yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu örgütlenme düzeyinde devletlerin egemenlik yetkilerinden taviz vermesi ve kimi noktalarda siyasal otoritelerini yüksek bir otoriteye devretmeleri gerekmektedir. (Dedeoğlu, 1996:23)

Örgütlenme temelli tüm ittifaklar gibi, uluslarüstü yapılanmalar da çok taraflı bir antlaşmayla kurulmaktadır. (Pazarcı, 1999:123) Ancak, uluslarüstü bir örgütlenmenin kurucu antlaşması kurulacak örgütün statüsünün yanında, maddi anayasal hükümler ve uygulamaları da kapsamaktadır. Bu anlamda bütünleşmeyi ya da birliği öngören bir uluslararası antlaşma, klasik bir uluslararası kuruluşu değil; uluslarüstü bir modeli öngörmektedir. Uluslararası kuruluşların temelinde devletlere yüklenen sorumluluk, siyasal otoritelerin dış egemenliğini ilgilendirir ölçüde bir sınırlandırma süreci yaratmaktadır ve devletler ülkesel alanda yurttaşlarıyla ilişkilerinde iç egemenlik kudretine uygun olarak özerk yasama tasarruflarında bulunabilmektedirler. Uluslarüstülük yaklaşımında ise, ulusal hukuk düzenine dönüştürülen bir devletlerarası kural, iç hukuk normlarına da etki etmekte ve devletlerin iç egemenlik formu üzerinde de etki doğurmaktadır. (Arsava, 1989:9)

Uluslarüstülük kavramı çerçevesinde, uluslarüstü normlar ile iç hukuk düzeni arasında iç içe geçmiş bir düzen doğmaktadır. Uluslararası kuruluşlarda devletlerin egemenlik yetkilerinden taviz vermesi söz konusu değilken; bütünleşme sürecine yönelen uluslarüstü örgütlenmelerde, devletler kuruluş amacı doğrultusunda birtakım egemenlik yetkilerini bu örgüte kullanılmayı önceden kabul etmekte ve kuruluş metnine bu şekilde imza atmaktadırlar. (Pazarcı, 1999:125) Bu tip bir örgütlenmede devletlerin imza attıkları kurucu antlaşmaların ya da daha sonra aldıkları ortak kararların tümü, uluslararası yapılardan farklı olarak sadece örgüt içerisindeki ilişkileri ve örgüt organlarının pozisyonunu belirlemekle kalmamakta; devletleri iç hukuk düzenlemelerinde de çerçeve içerisine almaktadır. Uluslarüstülük olgusunun entegre edici özelliği bu noktada ortaya çıkmaktadır. Devletlerin mutlak egemenliği ya da karşılıklı ilişkilerin gelişmesi ile oluşan "uluslararası hukuk tarafından sınırlanan egemenlik"

anlayışı, yerini büyük ölçüde dayanışma ve karşılıklı bağımlılık prensibine terk etmektedir. (Arsava, 1989:9)

Bu noktada özellikle altı çizilmesi gereken, devletlerin ortak platforma yetki devredebilmesi için devletin özel olarak o yetkiyle donatılmış olması gereğidir. Uluslarüstü bir otoritenin kendileri adına karar almasına izin veren devletlerin hukuk düzenleri mevzuubahis noktalarda ortak hükümler içermediği müddetçe, kuruluşun, tüm aktörler adına işlem veya eylemler yapabilme iradesi oluşmamaktadır. (Arsava, 1989:13) Bu durumda bir uluslarüstü yapılanmadan bahsedebilmek için temel gereksinim, ortaklık alanlarında devletlerin tamamının müktesebat uyumuna sahip olmasıdır. Aksi takdirde bağlayıcı karar alabilen supranasyonel birliktelik süreci, tüm üyelere doğrudan uygulanabilir tasarruflarda bulunamayacak; kullandığı yetki ise bir nevi mutlak butlan ile sakatlanmış olacaktır.

(1) Avrupa Birliği ve Yasama Yetkisinin Paylaşımı

Uluslararası alanda devletlerin hareket serbestisinin sayısız hukuki bağ ile sınırlandırıldığı kabul edilebilir. Keza demokraside egemen, yani halk, hukukla, özellikle anayasayla bağlıdır ve bu bakımdan karar verme hürriyeti, anayasal düzeyde sınırlandırılmıştır. (Özer, 2003:186,187) İç hukukta yaşanan, mutlak egemenliğin hukuk devleti ilkesi ile ya da anayasacılık hareketleri ile sınırlandırıldığı olgusuna paralel olarak, uluslarüstü bir örgütlenmenin de kendi içinde oluşturduğu bir siyasi otorite ile üye devletlerin siyasi iktidarlarını belirli noktalarda devraldığı sonucuna ulaşmak mümkündür.

Egemenliğin devletin eliyle yönlendirildiği, normlar hiyerarşisinde anayasa'nın başı çektiği ve kanun yapma yetkisini ulusal yasama organlarının oluşturduğu devlet, kural koyabilme yetisinin tekil kullanıcısı olmaktan çıkmış ve AB organlarıyla egemenliğin kullanım hakkını paylaşır duruma gelmiştir. Yasa yapma yetkisi bir iradi uyuşmaya ve egemenlik yetkisine işaret etmektedir ki AB gerek Konsey gerekse Parlamentosu aracılığıyla devletin yasa yapma tekeline eklenmiştir. Yasalar yetkisiz organlar eliyle gerçekleştirilemeyeceğine göre, yetki devrine dair devletlerin açık bir kabulü bulunmaktadır.

Avrupa bütünleşmesinde kaydedilen egemenliğin ve yasama gücünün kullanımına dair devir sürecinin temel sorun sahası olan "demokrasi yoksunluğu" hususunun çözümü adına Lizbon Antlaşması ile doğrudan halklar tarafından seçilen Avrupa Parlamentosu'nun yetki sahası genişletilmiştir. Uluslararası antlaşmalar, AB bütçesi ve mevzuatıyla ilgili

daha fazla söz hakkına sahip olacak Parlamento'nun, yasa metni oluşturma noktasında Konsey ile birlikte yürüttüğü "ortak karar prosedürü"ne tanınan alan artırılmıştır. AB Komisyonu'nun başkanını belirleme yetkisi de Parlamento'ya tanınmıştır. Bu noktada, AB'de olağan yasama usulü olarak tanımlanan ortak karar alma usulünün kapsamının genişletilmesi ve karar alma mekanizmalarında Parlamento'nun AB Konseyi ile eşit söz hakkına sahip olması ile AB'nin demokratik meşruiyetinin güçlendirilmesi planlanmaktadır. Ayrıca, Antlaşma ile birlikte, Avrupa Komisyonu'nun hazırladığı yasa tasarıları üzerinde ulusal parlamentoların söz sahibi olmasının artırılması neticesinde¹ tabandan yükselen demokratik taleplerin üst mercilere iletilmesinde etkinliğin sağlanmasıyla AB'nin halktan uzak bir proje olarak algılanmasının önüne geçilmesi amaçlanmaktadır.

Avrupa Parlamentosu'nun güçlendirilmesi yaklaşımının devlet egemenliğine yansması hususu ilgi çekicidir. Parlamentosunun gerek yasama konusunda gerekse temsil yeteneği konusundaki pozisyonu kuvvetlendirilmekte ve AB'ye üye devletlerin vatandaşları hukuki sürece daha aktif bir şekilde katılabilmektedirler. Böylece egemenliğin asli sahibi olan halk, Lizbon Antlaşması'nın güçlendirdiği Avrupa Parlamentosu aracılığıyla norm yaratma sürecine katılmış olmaktadır. Belirli bir oranda demokratik meşruiyet sorununu aşan; ancak Avrupa vatandaşlığı olgusu yerleşmediği için egemenliğin uluslardan çıkıp, Avrupa toplumuna devrolmediği bir modelde egemenlik bir bütün olarak üye devletlerden Birlik organlarına geçmiş değildir.

Önemli oranda yetki devriyle donatılmış AB organlarının, mevzu bahis yetkiye varoluşu itibarıyla otomatik olarak sahip olmadığı ortadadır. Birlik kendi yetkisini kendisi yaratmamaktadır, dolayısıyla birliğin yetkisinin sınırlı olduğundan bahsetmek mümkündür. Üye devletler, bahsi geçen yetki havuzunu iradeleri dahilinde doldurmaktadırlar. İşte bu noktada AB'nin belirlediği hukuk düzeninin üye devletlerdeki yeri meselesi ortaya çıkmaktadır.

Demokrasi açmazına belirli ölçülerde çözüm üreten Birliğin, bir yasa koyucu olarak oluşturduğu normların hiyerarşik çizelgede en üst seviyede yer alması, uluslararası örgütlenme modelinin temel gereksinimi olarak belirmektedir. Kurucu antlaşmaların ve antlaşmalara bağlı hükümlerin devletlerin yetki sahalarında da temel norm olarak öncelikli olması ve doğrudan etki doğurması, AB'nin müktesebat birliğini gerçekleştirebilmesi ve devletlerarasında koordinasyonu sağlaması adına olmazsa olmaz

ölçülerdir. Bu noktada AB hukukunun üstünlüğü ve doğrudan etki doğurmasını ayrıca ele almak gerekmektedir.

(2) Avrupa Birliği Hukukunun Üstünlüğü ve Doğrudan Uygulanabilirliği

Uluslarüstü hukuksal düzen, ortak düzenleme alanlarında egemenlik devrini zorunlu kılmaktadır. Ortak Pazar'ın yaratılması,² ortak para birimine geçişin sağlanması, maliye politikalarının uyumlaştırılması, adalet ve içişleri alanlarında işbirliği ve gelişen süreçte dış politika bağlamında siyasi kurgunun bağdaştırılması adımları, Avrupa Birliği'ni oluşturan devletlerin organizasyona terk ettikleri egemenlik yetkilerinin çapını ortaya koyması ve bu birlikteliğe olan inançlarını yansıtmaları açısından önemlidir. Yönetsel bir yapı olarak AB, üye ülkelerden devraldığı egemenlik kudretini onların hükmettiği tüm coğrafyalarda uygulama yetisine sahiptir. (Gerstenberg, 2001:301)

Kurucu Antlaşmalar çerçevesinde belirlenen yetkileri devralan tüzel kişiliğe sahip Birlik, tek başına kullanabileceği bir siyasi iktidar yapısına sahiptir ve bu güce dayanarak üye devletlerin parlamentolarından bağımsız bir şekilde karar alabilmektedir. Kurucu Antlaşmaların imza ve onay sürecinde devletlerin iradelerini ortaya koydukları bir süreç hakimdir; bununla birlikte Birlik organlarının kurucu antlaşmalar çerçevesinde çıkarmış oldukları tüzükler ve direktifler gibi ikincil hukuk kurallarında üye devletlerin ulusal hukuk düzenlerinin rolü bulunmamaktadır. (Arsava, 1989:29) Bu durum birliğin özerkliği sonucunu doğurmaktadır.

AB hukuk düzeninin devletlerin yanında gerçek ve tüzel kişileri de hukukun sükeleri olarak kabul etmesine bağlı olarak, Birlik hukuku üye devletler üzerinde yarattığı etkiyi kişiler üzerinde de sağlayabilmekte ve ulus devletin niteliğinde temel bir değişikliğe sebep olarak sınır aşan bir haklar manzumesi ortaya koymaktadır. (Azrak, 1982:21,22) "Doğrudan etkililik" olarak kavramsallaştırılabilecek bu durum, ulusal hukuka dahil olan bir Topluluk hukuku normunun, özel ve tüzel kişiler lehine haklar doğurması ve bu hakların ulusal yargı organları önünde hak sahipleri tarafından doğrudan ileri sürülebilmesini ifade etmektedir. (Günoğur, 1996:44)

Avrupa Toplulukları Adalet Divanı'nın 5 Şubat 1963 tarihli Van Gend & Loos kararı doğrudan uygulanma ve etki doğurma yaklaşımları için bir dönüm noktası niteliğindedir. Davanın konusunu AET Antlaşmasının 12. maddesinin bireyler için doğrudan haklar yaratıp yaratmadığı oluşturmaktadır.

Divan, “Topluluk, sınırlı alanlarda olmakla birlikte, devletlerin egemenlik haklarını kısıtladığı yeni bir hukuk düzenini oluşturmakta olup, bu düzenin kişileri sadece üye devletler değil, aynı zamanda, onların vatandaşlarıdır” hükmüne vararak devletler haricindeki kişilerin de hukuk düzeninin bir parçası olduğunu vurgulamıştır. “İşleyişi doğrudan Topluluk vatandaşlarını ilgilendiren bir ortak Pazar kurma amacıyla olan AET Antlaşması, sözleşmeciler devletler arasında karşılıklı yükümlülükler yaratan bir antlaşmadan daha ileri bir noktadadır ve bu anlayış, hükümetlerin ötesinde halkları hedef alan, antlaşmanın başlangıcında da yer almaktadır” vurgusuyla, Topluluk hukuk düzeninin yeni bir hukuk düzeni olduğu ifade edilerek, klasik uluslararası hukuk kurallarının ötesinde bir anlayışa sahip olduğu ortaya konulmuştur. (Doğu, 2004:2)

“Topluluk hukuku, üye devletlerin yasalarından bağımsız olarak, özel kişiler nezdinde borçlar yaratır, aynı zamanda, hukuki miraslarına sahip olan haklar doğurur” hükmü ile doğrudan uygulanmanın ulusal anayasa kurallarına bağlı olmadığını ortaya koyan Divan, “Topluluk hukuku bireyler bakımından yükümlülükler doğurmakla kalmayıp, onlar lehine doğrudan kullanılacak haklar da doğurmaktadır” hükmüyle de doğrudan etki temasının Topluluk hukukunun temel dayanaklarından olduğunu vurgulamıştır. (Halberstam, 2008:17) Böylece, Topluluk hukuku, üye devletlerde iktidar yetkilerinin kullanımında iç hukuk kuralları kadar sınırlayıcı bir role sahip olmuştur. (Yazıcı, 2005:101,102)

Bu noktada AB hukuku ile üye devletlerin hukukunun çatışması konusu akla gelmektedir ki AB hukuk düzeninin önceliği ve üstünlüğü sorunu yine uluslararası düzen ve belirli noktalarda egemenlikten kaynaklı yetkilerin devri meselesinin ifadesi adına önem taşımaktadır.

Adalet Divanı 15 Temmuz 1964 tarihli Costa / ENEL kararında bu konuya açıklık getirmiştir. Divan, Costa / ENEL kararında, “Birlik Hukuku, üye devletler hukuk sisteminde yer alan hukuk sujerleri bakımından hak ve yükümlülükler doğurur ve bu hukuk sistemlerinde öncelikle uygulanır. Bu bakımdan, Topluluk hukuku normları yürürlüğe girdikleri andan başlayarak, sadece kendileriyle çatışan ulusal hukuk normlarının uygulanmasını durdurmakla kalmazlar, Topluluk hukukuna ters düşen ulusal hukuk normlarının kabul edilmesini de önlerler” ve “Antlaşmalardan doğan hukukun orijinal, özgün niteliği gereği, hiçbir iç metin Topluluk hukukuna aykırı olamaz” (Karakaş, 1993:95) şeklindeki kararıyla çatışmanın önceki ya da sonraki tarihli bir normla olmasının fark etmediğini, Topluluk normunun mutlak üstünlük taşıdığını ifade etmiştir. (Günoğur, 1996:76)

Üye devlet anayasalarında Topluluk hukukunun öncelikle uygulanacağı yer almasa bile, Divan kararları değerlendirildiğinde, ulusal yargıcın Topluluk hukuku tasarrufunu kendisiyle çatışan ulusal tasarrufun önünde uygulaması gerekecektir. Topluluk hukukunun önceliği ancak ulusal hukuk-Topluluk hukukunun çatışması durumunda söz konusu olabileceğinden, herhangi bir çatışmanın olmaması durumunda ulusal yargıç iç hukuku ya da Topluluk hukukunu uygulamaya devam edecektir. (Arsava, 1989:25,26)

Avrupa Birliği'ne üye devletlerin iç hukuk düzenlemelerinde ve ileriye dönük yasama işlemlerine dair tasarı ve teklif süreçlerinde dikkate alması gereken temel normun Birlik müktesebatı olduğu değerlendirmesi yapılabilir. Bu paralelde AB hukuk düzenine iradeleri dâhilinde tabi olan ülkelerdeki normlar hiyerarşisi çizelgesinin tepesinde, öncelikli olarak Kurucu Antlaşmalar ve devamında AB organlarının kararları bulunmaktadır. Ulusal Anayasalar ve kanunlar bu çizelgenin diğer basamaklarını oluşturmaktadırlar ki bu durumda hukuk devleti olarak tanımlanan mevzuubahis ülkelerde, gerek eşitlik gerekse temel hak ve hürriyetlere ilişkin tutumların ve normların öncelikli olarak AB mevzuatına uygun olması gerekmektedir.

(3) Üye Devlet Anayasalarında Uluslarüstü Hukukun İşlenmesi

Doğrudan uygulanabilirlik ve doğrudan yürürlüğe girme - etki doğurma kavramları birbirlerini bütünler nitelikte olup, AB'ye üye devletler, AB organlarınca alınan kararlar ve oluşturulan normları iç hukuklarına dâhil etmek adına ayrıca bir ulusal yasama sürecine ihtiyaç duymamaktadır. Üye devletler kurucu antlaşmalar dâhilinde bu bütünleşme doğrultusundaki aşamaların tümünün iç hukuk süreçlerinde de belirleyici olduğunu kendi ulusal mevzuatlarında gerçekleştirdikleri düzenlemelerle teyit etmiş durumdadırlar.

Birlik üyelikleri, AB hukukunun önceliğini ve doğrudan uygulanabilirliğini ulusal mevzuatlarına işlemek ve AB organlarının alacağı kararların pozisyonunu kuvvetlendirmek için birtakım yasama işlemleri gerçekleştirmektedirler. Bu sisteme uyum sağlamak üzere, üye devletlerin tamamı, tam üyelik öncesinde belli konulardaki "egemenlikten kaynaklı yetkilerinin devrini" öngören hükümleri ulusal anayasalarına dahil etmişlerdir. (Hazır, 1995:15,16)

- Belçika Anayasası Madde 25: "Tüm yetkiler ulustan kaynaklanır. Belli yetkilerin kullanılması bir anlaşma ya da yasa ile devletler hukuku kurumlarına bırakılabilir."

- Hollanda Anayasası Madde 92: “Yasama, yürütme ve yargı yetkileri, bir sözleşme ile uluslararası kamu kuruluşlarına devredilebilir.”

- Hollanda Anayasası Madde 94: “Krallıkta yürürlükte olan yasal hükümleri, bağlayıcı nitelikteki uluslararası anlaşma hükümleri ya da uluslararası kamu hukuku kuruluşların kararlarıyla bağdaşmamaları halinde uygulanmazlar.”

- İrlanda Anayasası Madde 29: “Bu anayasanın hiçbir hükmü, Topluluk üyeliğinin karşısında devletin ortaya koyduğu kuralları, işlemleri ya da hükümleri geçersiz kılamaz ve Topluluk ya da kurumları tarafından kabul edilen kuralların, işlemlerin ya da hükümlerin devlette kanun gücünde etki doğurmasını engelleyemez.”

- Danimarka Anayasası Madde 20: “Bu anayasa hükümlerine göre Krallık organlarına ait yetkiler, belli bir alanda, uluslararası hukukun ve işbirliğinin geliştirilmesi amacıyla, öteki devletlerle karşılıklı anlaşmalarla kurulan uluslararası örgütlerin yetkili organlarına bir kanun ile devredilebilir.”

- İspanya Anayasası Madde 93: “Anayasadan kaynaklanan yetkilerin kullanılmasının bir uluslararası kuruluşa devrini öngören anlaşmaların yapılabilmesi için bir kanun ile yetki devredilebilir. Bu anlaşmaların ve yetki devrinden yararlanacak uluslararası kuruluşların kararlarının yürürlüğe konulması için gereken güvence, duruma göre İspanya Parlamentosu veya Kabine tarafından verilir.”

- Portekiz Anayasası Madde 8: “Uluslararası hukukun genel ve ortak ilkeleri, Portekiz hukukunun ayrılmaz bir parçasıdır. Portekiz’in taraf olduğu uluslararası örgütlerin yetkili organları tarafından kabul edilen normlar, bu örgütlerin kurucu anlaşmalarında o yolda bir hüküm varsa, iç hukuk düzeninde doğrudan yürürlüğe girerler.”

- Yunanistan Anayasası Madde 28: “Yunanistan’ın taraf olduğu uluslararası sözleşmeler iç hukuktan üstündür ve bir iç yasa hükmü ile çatışma halinde uluslararası sözleşmeler uygulanır. Bir uluslararası anlaşma ile ulusal kurumların anayasada öngörülen yetkileri uluslararası kuruluşlara devredilebilir.”

- İsveç Anayasası Bölüm 10 Madde 5: “Avrupa Toplulukları, hak ve özgürlükleri koruduğu müddetçe, İsveç yetkili makamlarının yetkilerini ortak kullanım alanlarında devralabilecektir.”

- Çek Cumhuriyeti Anayasası Madde 10: “Parlamentonun onaylanmasına onay verdiği ve Çek Cumhuriyeti açısından bağlayıcı olan ve yürürlüğe konulmuş olan antlaşmalar, hukuk düzeninin bir parçasını oluşturur. Eğer bir anlaşma, bir kanunun öngördüğünden daha farklı hükümler içeriyorsa, anlaşma hükümleri uygulanır.”

- Slovenya Anayasası Madde 8: “Kanunlar ve diğer hukuksal düzenlemeler, genel olarak kabul edilmiş uluslararası hukuk ilkeleri ve Slovenya’yı bağlayan uluslararası anlaşmalarla uyumlu olacaktır. Slovenya’nın bağlı olduğu resmi olarak ilan edilen uluslararası anlaşmalar doğrudan etki gösterirler.”

- Slovenya Anayasası Madde 3: “Egemen hakların bir bölümünün kullanımı, insan hakları ve temel özgürlükler ile hukuk devleti ilkeleri ve demokrasiye saygı temeli üzerine kurulu uluslararası örgütlere devredebilir, aynı değere dayalı devletler arası ittifaklara girebilir.”

- Polonya Anayasası Madde 91: “Bir kanunun önceden verdiği yetkiye dayanılarak onaylanan bir uluslararası anlaşma ve anlaşma ile kurulan uluslararası kuruluşun belirlediği kural ve aldığı kararlar, kanun hükümleri ile uygun düşmezse, kanunlardan üstün olur.”

- Bulgaristan Anayasası Madde 5: “Bulgaristan Cumhuriyeti açısından, Anayasal olarak öngörülen prosedüre uygun bir şekilde onaylanan, ilan edilen ve yürürlüğe giren tüm uluslararası düzenlemeler, ülkenin milli hukukunun bir parçası olarak değerlendirilir.”

- Macaristan Anayasası Madde 2: “Avrupa Birliği kurucu antlaşmalarında yer alan haklar ve yükümlülüklerinin gerektirdiği ölçüde AB üyesi bir devlet olarak, bazı anayasal yetkiler diğer üye devletlerle birlikte AB kurumları yoluyla kullanılabilir.”

- Macaristan Anayasası Madde 7: “Ulusal hukukunun uluslararası hukuktaki yükümlülükler ile uyumlaştırılması adına Macaristan yetkili mercileri sorumluluk sahibidir.”

- Litvanya Anayasası Madde 136: “Avrupa Birliği’nin kurucu antlaşmalarıyla belirlediği çerçevede, Avrupa Birliği’nin diğer üye devletleri ile birlikte bu çerçevedeki yetkilerin kullanılması adına, devlet kurumlarının birtakım yetkileri Birliğin organlarına devrolur. Birlik organlarının aldığı bağlayıcı nitelikteki kararlar, Litvanya Cumhuriyeti’nin yasaları ve diğer hukuki işlemlerinde yer alan kurallardan üstündür.”

- Slovakya Anayasası Madde 7: “Avrupa Birliği organlarınca gerçekleştirilen hukuki olarak bağlayıcı işlemler Slovakya yasalarına göre öncelik taşır. Slovakya yetkili mercileri birtakım haklarını Birlik lehine devredebilirler.”³

Devletlerin anayasal düzenlemelerinde ortaya çıkan temel unsur, üye ülkelerin doğrudan egemenlik devrine yönelmeleri ya da uluslararası antlaşmaların ulusal yasalarından üstün olduğunu açık bir şekilde vurgulamalarıdır. Devletler bu anayasal hükümler vasıtasıyla gerek yasama organlarını AB müktesebatıyla çerçeve içerisine almakta gerekse yargı organlarını müktesebat sürecini takibe yöneltmektedir. Hatta birçok üye devlet yüksek yargı mekanizmalarına AB müktesebatının takibi için belirli daireler yerleştirmiştir. Bu noktada AB Adalet Divanı'na yapılabilecek kişisel başvurular da önemli bir denetim yapısı şeklinde yorumlanabilir. Divan'ın vereceği kararların bağlayıcı olduğu ve bu kararlar paralelinde üye ülkelerin yasalarında düzenlemelere gitmeleri gerekliliği de anayasalarda işlenmiştir.

Devletlerin egemenliğin asıl sahipleri olduğu ve uluslararası sistemin de bu mantık üzerine inşa edildiği açıktır. Ancak AB süreci, klasik Westphalian egemenlik anlayışında ifade edilen içişlerine karışmama prensibini, hukuksal bütünlük perspektifiyle büyük oranda değiştirmiştir. (Davutoğlu, 2003:51) Gelinek noktada, AB ve üye devletlerin egemenlik alanına dair düzenlemeleri birlikte gerçekleştirdikleri değerlendirildiğinde, tarihsel gelişim itibarıyla Birlik organlarının yetki sahalarını üye devletlerin aleyhine genişlettiği ve egemenlik kavramının dönüşümüne büyük oranda etki ettiği bir realite olarak belirmektedir. Egemenliğin paylaşımı ya da kuvvetlerin yeniden organize edilmesi meseleleri de devletlere zorunlu anayasa değişiklikleri olarak yansımakta ve özellikle egemenliğin aidiyetine ilişkin anayasal ve yasal düzenlemeler üyeliğe öncesinde yaşama geçirilmektedir.

SONUÇ

Uluslararası sahada ortaya çıkan meseleler, devletlerin iç siyasi yapılarının meşgul olduğu konularla iç içe girme eğilimindedir. Konu başlıkları aynı olmakla birlikte, küreselleşme ekseninde daha geniş bir çerçevede ele alınmaktadır ve devletler, müstakil olarak ulaşmayı arzuladıkları hedeflere çeşitli birliktelikler vasıtasıyla kolektif bir şekilde yaklaşmaktadırlar. Birçok konuda ulusal ve uluslararası faaliyetler kaynaşmakta ve ortak bir teşebbüse birlikte ilerlenmesi eğilimi ağırlık kazanmaktadır. Endişelerde ortaya çıkan paralellik, ortak çıkar, amaç ve programları yakınlaştırmakta ve hukuki bağlamda ulusal hukuk ile

uluslararası hukukun beklentileri büyük oranda örtüşmektedir. (Bourquin, 1951:124)

Bireylerin toplum içerisindeki davranışlarında belirli bir kurallar manzumesi ile çevreli olduğu, devlet tarafından desteklenen maddi yaptırım mekanizmaları ile donatılmış hukuk kurallarının yanında, örf ve adet kuralları, ahlak kuralları ve görgü kuralları ile hareket sahasına sınırlama getirildiği, hatta egemenlik gücünü kullanan devlet organlarının da anayasal sınırlamalar içerisinde hareket ettiği değerlendirildiğinde; devletlerin de içerisinde buldukları uluslararası sisteme dahil olabilmeleri ya da sistemin içerisinde varlıklarını sürdürebilmeleri adına birtakım kurullarla bağlanmış olmaları doğaldır. Bu bağlamda milletlerarası ilişkilerin varoluşundan itibaren devletler için mutlak bir hareket serbestisi söz konusu olmamıştır. Ancak uluslararası ilişkilerin gelişmesine paralel olarak, devletlerin hürriyet alanları sınırlanmakta ve devletler arasında geliştirilen kurallar ekseninde güdülenmektedir. Uluslararası hukuk çerçevesinde sıkışan devlet egemenliği milletlerarası sorumluluk prensibi itibarıyla müeyyidelere tabi tutulmuştur. Bu anlamda hukuksal bazda kurullar manzumesinin çeşitlenmesi ve derinleşmesi, devletlerin hareket sahaslarını daraltmıştır.

Devletlerin ittifak projeleri oluşturmaları dahi belirli oranlarda egemenlikten feragatte bulunmaya razı oldukları anlamına gelmektedir. Devletlerin ittifaklar oluşturarak bir anlamda güvenliklerini garanti altına alma ya da ekonomik anlamda refah seviyelerini yükseltme gayretlerinin altında, soyut eksende, güvenlik ve refaktan adil pay alma ve neticede egemenliklerini koruma çabası bulunmaktadır. Şayet devletler egemenliklerinden taviz vermemek adına, gerek birtakım istisnai durumlarda iç işlerine yapılan müdahaleden gerekse evrensel değerleri içeren uluslararası kaidelerden kendilerini sakınmış olsalardı, devletlerin mevcut sınırlarına ya da düzenlerine yönelik tehdidin artması kaçınılmaz olurdu. Bu noktada, pratik olarak, devletlerin sulhun temini için egemenliklerinden taviz verdikleri sonucuna ulaşılabilir ki bu tavizin boyutları devletlerin anayasalarında yer alacak derecede hukuki bir zemine ulaşmış durumdadır.

Siyasi bağlamda yaşam bulan temel örtüşme alanları, önce uluslararası anlaşmalar ardında da uluslararası örgütlere evrilmekte ve taraf devletler karşılıklı irade beyanları doğrultusunda ortak ölçütler inşa etmektedirler. Bu inşa süreci sadece amaca yönelik olmayan, örgütün amacı dahilinde siyasi, askerî, kültürel ve ekonomik çok sayıda alanda ortak araçlar belirleme zorunluluğu doğuran bir yol olarak karşımıza çıkmaktadır. Anlaşmalara

taraf ya da örgütlere üye devletlerin birlikte yürüyecekleri bu yolda önlerine çıkan temel engel mevzuat farklılıklarıdır ki çalışmamızın temel yaklaşımını doğrular şekilde, devletler bu mevzuat farklılıklarını başta anayasalar olmak üzere çeşitli normlar dâhilinde aşındırmakta ve ortak paydaların sayısını artırmaktadır. Kürselleşme ekseninde siyasi iktidarların sorumlu oldukları topluluklar ulus olmaktan çıkmış ve uluslararası sorumluluk ve ahde vefa müesseseleri dâhilinde devletlerin muhataplarının çapı genişlemiştir. Bu noktada devletler önce uluslarına, ardından diğer devletlere ve nihai olarak da uluslararası topluma karşı belirli yükümlülükler içerisine girmekte ve bu yükümlülükleri yerine getirebilmek adına ulusal normlarını küresel ölçeklere uyumlaştırmak durumundadırlar.

SONNOT

¹ Lizbon Antlaşması Madde 1/12 (ABA madde 8C) ve Avrupa Birliği'nde Ulusal Parlamentoların Rolü Hakkında Protokol (Protokol No 1).

² Lizbon Antlaşması ile birlikte "İç Pazar" olarak anılmaktadır.

³ Haluk Günuşur, **Avrupa Topluluğu Hukuku**, ss. 81-120; Frank Hoffmeister, **"International Agreements in the Legal Orders of the Candidate Countries"**, Handbook on European Enlargement: A Commentary on the Enlargement Process, ed. Andrea Ott ve Kirstyn Inglis, TMC Asser Press, 2002, ss. 209-220; Rıdvan Karluk, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, İstanbul, İMKB Yayınları, 1996, ss. 466-469; Ayşe Füsün Arsava, **"Avrupa Anayasası'nın Dogmatik Özellikleri"**, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Prof Dr. Ahmet Gökdere'ye Armağan, Cilt V, No 2, Kış 2006, ss. 29-38; Kemal Başlar, **"Uluslararası Antlaşmaların Onaylanması, Üstünlüğü ve Anayasal Denetimi Üzerine"**, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, Prof. Dr. Sevin Toluner'e Armağan, Cilt XXIV, Sayı 1-2, 2004, ss. 279-336; Anneli Albi, **"Europe: Articles in the Constitutions of Central and Eastern European Countries"**, 42 Common Market Law Review, Vol 42, 2005, 404-412; Anneli Albi, **"The Baltic Constitutions and the EU Accession"**, Transition and EU-Enlargement: Economic, Legal, Political and Social Change in Eastern Europe, ed. R. Lindahl, Centre for European Research, University of Gothenburg, 2005, ss. 179-200; Ivo Slosarcik, **"The Reform of Constitutional Systems of Czechoslovakia and the Czech Republic in 1990-2000"**, EPL, Vol 7, 2001, 524-532; Ahmet Davutoğlu, **"Küreselleşme ve AB-Türkiye İlişkileri Çerçevesinde Ulusal Egemenliğin Geleceği"**, s. 60; Bertil Emrah Oder, **"Avrupa Birliğinde Çok Merkezli Anayasacılığın Yapısal Sorunları: Yetki Çatışmaları ve İkincillik İlkesi Işığında Türkiye İçin Karşılaştırmalı Gözlemler"**, Anayasa Yargısı, Cilt XXII, 2005.

KAYNAKÇA

- Akipek, Ö.İ. (1966), **Devletler Hukuku Kaynaklarından ve Belgelerinden Örnekler**. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Algan B. ve Tiryaki R. (2002), **Uluslararası Hukuk Açısından Uluslararası Organizasyonlar ve İnsan Haklarının Korunması: Birleşmiş Milletler Örneği**. *Avrasya Dosyası*, BM Özel Sayısı, İlkbahar, 8 (1), 92-127.
- Arsava, A.F. (1985), **Avrupa Toplulukları Hukuku ve Bu Hukukun Ulusal Alanda Uygulanmasından Doğan Sorunlar**. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi
- Arsel, İ. (1955), **Anayasa Hukukunun Umumi Esasları**. 1. Kitap: Demokrasi, Ankara: Güven Matbaası
- Azrak, A. Ü. (1988), **Avrupa Topluluklarında İdari Yargının Genel Esasları**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları
- Bilsel, C. (1941), **Devletler Hukuku**. 1. Kitap: Devletler, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Bourquin M. (1951), **Devletlerarası Hukukun İnsanileştirilmesi**. (Çev. İlhan Lütem), *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8 (3-4),122-148.
- Buergenthal, T. ve Maier, H.G. (1990), **Public International Law**. Londra: West Publishing Company.
- Bulut, N. (2003), **Küreselleşme Sosyal Devletin Sonu mu?**. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, LII (2),173-197.
- Canbolat, İ. (1998), **Uluslararası Sistem Avrupa Birliği**. İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Cohen, E. S. (2001), **Globalization and the Boundaries of the State: A Framework for Analyzing the Changing Practice of Sovereignty**. *Governance: An International Journal of Policy and Administration*, 14 (1), 72-94.
- Çaycı, S. (2006), **Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Hukuk**. *Stratejik Öngörü*, Ekim, 2-24.

- Dalar, M. (2009), **Egemenlik ve Uluslararası Hukuk Çelişkisi: Milli Yetki Kavramı Açısından Bir Analiz**. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Kış, 8 (27), 321-345.
- Davutoğlu, A. (2003), **Küreselleşme ve AB-Türkiye İlişkileri Çerçevesinde Ulusal Egemenliğin Geleceği**. *Anayasa Yargısı*, XX, 46-58.
- Dedeoğlu, B. (2003), **Dünden Bugüne Avrupa Birliği**. İstanbul: Boyut Yayıncılık.
- Demir, G. (2001), **Küreselleşme Üzerine**. *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Ocak - Mart, (56), 73-104.
- Demirkan, T. (1997), **Dünya ve Türkiye: Küreselleşme ve Değişim**. Süleyman Talay, Küyerel Düşünce Grubu Paneller Dizisi I, İstanbul, Küyerel Yayınları.
- Doğan, İ. (2009), **Sivil Toplum Anlayışı ve Siyasal Sistemler**. Ankara: Barış Platin Yayınevi.
- Doğan, İ. (2006), **Parçalayan Küreselleşme (Devlet ve Toplum Kuramlarına Yeni Yaklaşımlar, Küreselleşme Çağında Uluslararası Sistem)**. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Doğu, U. (2004) **Avrupa Birliği Hukukunun Doğrudan Uygulanma Özelliği ve Ulusal Hukuklara Etkisi**. *Kamu Hukuku Arşivi*, Eylül, <http://www.akader.info/KHUKA/index.htm> (Erişim Tarihi:22 Nisan 2009)
- Ekin, N. (1997), **Küreselleşme ve Gümrük Birliği (Çalışma Yaşamında Dönüşüm: Çelişkiler ve Fırsatlar)**. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Esen, B. N. (1970), **Anayasa Hukuku: Genel Esaslar**. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Gerstenberg, O. (2001), **Denationalization and Very Idea of Democratic Constituationalism: The Case of European Community**. *Ratio Juris*, 14 (3), 298-325.
- Goodrich, L. M., (1963), **The United Nations**. New York: Binghamton, Vail-Ballou Press.
- Göçer, M. , (2002), **Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Anayasa Kavramı**. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Nisan-Haziran, LVII (2), 1-16.

- Gündüz, A. (2009), **Milletlerarası Hukuk, Temel Belgeler - Örnek Kararlar**. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Günuğur, H. (1985), **Avrupa Ekonomik Topluluğunu Kuran Antlaşma (Roma Antlaşması)**. İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları.
- Günuğur, H. (1996), **Avrupa Topluluğu Hukuku**. Ankara: Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi.
- Halberstam, D. (2008), **Constitutionalism and Pluralism in Marbury and Van Gend**. *Public Law and Legal Theory Working Paper Series*, University of Michigan Law School, Working Paper No. 104.
- Hardt, M. ve Negri, A. (2000), **Empire**. Massachusetts: Harvard University Press.
- Hirst, P. ve Thompson, G. (2003), **Küreselleşme Sorgulanıyor**. (Çev. Elif Yücel ve Çağla Erdem), Ankara: Dost Yayınevi.
- Joseph, M. (2006), *Constitutional Aspects of Sovereignty and the Institutional Structures of States in Pluriethnic Countries*. Conference on "Constitutional Aspects of Sovereignty in the State Structure of Multi-ethnic States", 22-23 Eylül Chisinau, Moldova
- Karakaş, A. I. (1993), **Avrupa Topluluğu Hukuk Düzeni ve Ulus Devlet Egemenliği**. İstanbul: Der Yayınları.
- Koçak, M. (2006), **Batı'da ve Türkiye'de Egemenlik Anlayışının Değişimi Devlet ve Egemenlik (Eski Kavramlar - Yeni Anlamlar)**. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Oder, B. E. (2005), **Avrupa Birliği'nde Çok Merkezli Anayasacılığın Yapısal Sorunları: Yetki Çatışmaları Ve İkincillik İlkesi Işığında Türkiye İçin Karşılaştırmalı Gözlemler**. *Anayasa Yargısı*, Cilt 22, ss. 168-215.
- Özcan, M. T. (1998), **Hukuk Sosyolojisine Giriş**. İstanbul: Özne Yayınları.
- Özer, A. (2003), **Ülkemizde Egemenlik ve Yargı Erkinin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Karşısındaki Durumu**. *Anayasa Yargısı*, Cilt XX, ss. 187-194.
- Pazarıcı, H. (2005), **Uluslararası Hukuk**. Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.
- Pazarıcı, H. (1999), **Uluslararası Hukuk Dersleri, II. Kitap**. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Pierson, C. (2000), **Modern Devlet**. (Çev. Dilek Hattatoğlu), İstanbul: Çivi Yazıları.

- Sönmezoğlu, F. (1996), **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**. İstanbul: Der Yayınları.
- Sur, M. (2006), **Uluslararası Hukukun Esasları**. İstanbul: Beta Yayınları.
- Şahin, K. (2007), **Küreselleşme Tartışmaları Işığında Ulus Devlet**. İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayınları.
- Şaylan, G. (1997), **Küreselleşme ve Siyaset**. *Türk-İş 1997 Yıllığı* (2. Cilt), Ankara, s. 372-401.
- Timur, T. (1996), **Küreselleşme ve Demokrasi Krizi**. Ankara: İmge Yayınevi.
- Tunkin, G. I. (1993), **Is General International Law Customary Law Only?**. *European Journal of International Law*, 4(1), 534-541.
- Unat, İ. (1966), **Nottebohm Kararı ve Tabiiyetin Gerçekliği İlkesi**. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Uygun, O. (1996), **Federal Devlet**, İstanbul: Çınar Yayınları.
- Vioti, P. and Kauppi, M. (1987), **International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism**. New York: Mc Millan Publication Co.
- Yazıcı, S. (2005), **Avrupa Birliği Süreci: Ulus Devletten Ulusüstü Devlete Geçişte Hukuk Devletinin Değişen İçeriği**. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, LIV (4), 77-118.
- Yıldırım, İ. (2004), **Demokrasi, Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim**. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

